

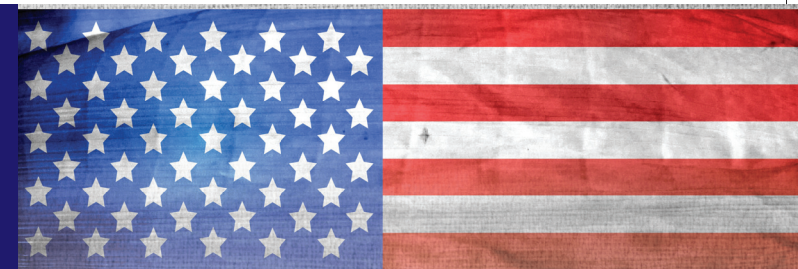

ISBN 978-80-557-1712-8

Juraj Kalický - Marek Syrný ZAHRAŇIČNÁ POLITIKA SPOJENÝCH ŠTÁTOV AMERICKÝCH A ČESKOSLOVENSKO PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

umb
UNIVERZITA
MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

2020

Juraj Kalický - Marek Syrný

ZAHRAŇIČNÁ POLITIKA SPOJENÝCH ŠTÁTOV AMERICKÝCH A ČESKOSLOVENSKO PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

 ELIANUM

**ZAHRANIČNÁ POLITIKA SPOJENÝCH
ŠTÁTOV AMERICKÝCH
A ČESKOSLOVENSKO PO DRUHEJ
SVETOVEJ VOJNE**

Juraj Kalický - Marek Syrný

Banská Bystrica

2020

**ZAHRANIČNÁ POLITIKA SPOJENÝCH ŠTÁTOV
AMERICKÝCH A ČESKOSLOVENSKO PO DRUHEJ
SVETOVEJ VOJNE**

Juraj Kalický - Marek Syrný

© Autori:

PhDr. Juraj Kalický, PhD.

doc. PhDr. Marek Syrný, PhD.

Recenzenti:

prof. PhDr. Karol Fremal, PhD.

doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.

Tlač: EQUILIBRIA s.r.o.

© Vydáva:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Banská Bystrica 2020

ISBN: 978-80-557-1712-8

OBSAH

Na úvod	4
I. Medzinárodný a európsky kontext prvých povojnových rokov	6
<i>(Marek Syrný)</i>	
II. Teoretické a praktické východiská povojnovej zahraničnej politiky USA na prahu Studenej vojny	36
<i>(Juraj Kalický)</i>	
III. Povojuové Československo	62
<i>(Marek Syrný)</i>	
IV. Československo v zahraničnej politike Spojených štátov amerických v 40. rokoch 20. storočia	95
<i>(Juraj Kalický)</i>	
Pramene a literatúra	132
Menný register	138

Na úvod...

V roku 1989 padol po viac ako štyridsiatich rokoch komunizmus v strednej a juhovýchodnej Európe. Prosovietske režimy, ktoré tu boli po druhej svetovej vojne nainštalované v dôsledku veľmocenského úpadku tradičných medzivojnových západoeurópskych veľmocí, resp. nacistického Nemecka, neboli dobrovoľným výberom tu žijúceho obyvateľstva a jeho dovtedajších politických elít. Komunistické režimu tu vznikali postupne, vďaka rastu pôvodne slabých pozícií miestnych komunistov, ktorí by ale nikdy nezískali takéto pozície, nebyť vplyvu Sovietskeho zväzu a lokalizácie jeho armády na týchto územiach. Jedinými výnimkami z tohto modelu bola iba Juhoslávia, kde Titovi partizáni a komunisti sami získali odbojovú a tým aj povojnovú dominanciu aj bez nepostrádateľnej pomoci Moskvy, a Československo.

Nasledujúce stránky tejto publikácie sa budú snažiť zodpovedať dve hlavné otázky v súvislosti s povojnovým usporiadaním sveta a s pozíciou Československa v ňom: aká bola stratégia, taktika a možnosti Spojených štátov amerických v „závode“ o bipolárny supermocenský vplyv v tejto časti strednej Európy, a aké boli predpoklady a limity udržania povojnovej idey tzv. mostu medzi Východom a Západom, ako radi často označovali československí nekomunistickí politici svoj povojnový štát. Bližšie si rozoberieme základy americkej „európskej“ politiky v čerstvom povojnovom období, lavírovanie Washingtonu medzi tolerovaním a zadržiavaním sovietskych teritoriálnych a vplyvových ambícií

v snahe udržať predošlú vojnovú spoluprácu, ako aj východiská, vývoj a premety československej zahraničnej a vnútornej politiky, oscilujúcej medzi vysnívaným stavom štátu otvoreného ovplyvňovaniu a väzbám na Východ i na Západ, a realitou prehlbovania svojho poddanského postavenia voči Moskve.

Tu analyzované problémy, opísané deje a dobové fenomény či procesy, ale tiež predkladané závery, nie sú samozrejme dostatočne široké či komplexné. To by si vyžadovali omnoho dlhší a náročnejší výskum, vrátane väčšieho okruhu odborníkov, analýzu aj dosiaľ nepublikovaných materiálov v USA a podobne. Našou ambíciou je skôr poukázať na základné americké prístupy (či skôr neprístupy) k eliminovaniu sovietskeho vplyvu v Československu, ako aj na všeobecné vnútropolitické predpoklady preváženia prozápadnej či provýchodnej orientácie československej politiky a spoločnosti na prahu vznikajúcej Studenej vojny.

A na záver ešte malá poznámka k používaniu práve termínu „studená vojna“, resp. „Studená vojna“. Pokiaľ sa v nami sledovanom kontexte v tejto publikácii všeobecne vraví o neozbrojenom či inak nekrvavom konflikte medzi dvomi veľmocami či blokmi štátov a pod. používame formu „studená vojna“. Pokiaľ sa ale myslí konkrétne časovo a faktograficky vymedzený povojnový supermocenský konflikt medzi Spojenými štátmi americkými a Sovietskym zväzom, končiaci pádom komunistických režimov v satelitných krajinách sovietskeho bloku v rokoch 1989-1990, píšeme ho ako špecifický historický *terminus technicus* „Studená vojna“.

I. MEDZINÁRODNÝ A EURÓPSKY KONTEXT PRVÝCH POVOJNOVÝCH ROKOV¹

Koniec vojny a začiatok mieru

Na jar 1945 dospela po šiestich strastiplných a krvavých rokoch do svojho finále dráma nazývaná druhá svetová vojna. Stáli v nej proti sebe dva veľké bloky veľmocí Osi a Spojencov aj s ich menšími podporovateľmi. Pôvodný razantný nástup radikálne nacionalistického a expanzionistického Japonska, Talianska a najmä Nemecka bol postupne nahradený vojensko-ekonomickou dominanciou tzv. Veľkej trojky: Veľkej Británie, Spojených štátov amerických a Sovietskeho zväzu. Druhá svetová vojna – koniec-koncov ako každá podobná „veľká“ či globálna vojna – spôsobila zásadné zmeny medzinárodného systému. Najdôležitejšími bol ústup klasických európskych veľmocí z piedestálu lídrov svetovej politiky.

Veľká Británia a Francúzsko bolo vojnou príliš ekonomicky a spoločensky vyčerpané, než aby už zvládalo ovládať rozsiahle mimoeurópske dŕžavy, riadené ich metropolami po stáročia, resp. aspoň po desaťročia (v prípade niekdajších nemeckých či tureckých území na Blízkom východe a v Afrike získaných po prvej svetovej vojne ako mandátne územia). Aj keď Británii ostal dôležitý pocit skutočného víťazstva v existenčnej vojne, ktorú ako jediná Spojenecká veľmoc viedla od samého

¹ Text bol vypracovaný v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0379/19 „Exil zo Slovenska po komunistickom prevrate roku 1948 – identita, integrácia, asimilácia“.

počiatku vojny, už nebola plnohodnotným mocenským partnerom ďalších dvoch „superveľmoci“ Veľkej trojky. Ešte horšie na tom bolo Francúzsko, ktoré si zachovalo punc víťaznej veľmoci (napriek ponižujúcej kapitulácii v lete 1940 po krátkej nemeckej kampani) iba vďaka príhovoru Britov a blahosklonnosti Američanov a Sovietov. Úplne bez vplyvu ostali samozrejme porazené Taliansko a Nemecko. Hlavne pothitlerovské Nemecko, premenené vďaka vojne na jednu obrovskú ruinu s miliónmi potulujúcich sa a strádaúcich „súkmeňovcov“, spadlo na absolútne mocenské dno, keď bolo víťaznými veľmocami rozkúskované na okupačné zóny a Spojenecké orgány určovali chod každej jednej oblasti povojnového života porazených Nemcov, niekdajšej „panskej rasy“. A Taliansko, ktoré najskôr voči Spojencom kapitulovalo, aby sa neskôr k nim dokonca pridalo, si muselo tiež „vypit’ pohár horkosti“ až do dna. Preč boli slávne časy operetných verejných zhromaždení skandujúcich Duceho meno za obnovu „Rímskeho impéria“ anektovaním Habeša, Albánska, Dalmácie a podobne. Vystriedala ich veľmi šedá realita hladu a dešpektu zo strany okupačných Američanov.

Na druhej strane vojna priniesla dovtedy nevídané rast vplyvu iba dvoch „najvíťaznejších“ víťazných veľmoci – Spojených štátov amerických a Sovietskeho zväzu. Pozícia USA ako novej superveľmoci však nebola až tak neočakávaná. Jej obrovský ekonomicko-spoločenský a vojnou prebudený branný potenciál, spolu s výhodnou „periférnou“ polohou od hlavných bojísk druhej svetovej vojny, dával tušiť, že podobne ako po prvej svetovej vojne budú USA určujúcou povojnovou medzinárodnou entitou. Vzhľadom

však k bezprecedentne devastačnej forme vojny nielen v Európe, ale prakticky všade mimo amerického kontinentu, hospodárska dominancia Spojených štátov v povojnovom svete bola násobne výraznejšia ako po roku 1918. Absolútne novou a prekvapujúcou „hviezdou“ supervelmocenského kolbišťa sa stal Sovietsky zväz. Versailleským systémom ostrakizovaný bolševický štát, ktorý sa nedôstojne stiahol z Dohodovej konštelácie v prvej svetovej vojny, aby sa mohol sústrediť na upevnenie vlastnej moci v rozľahlej postcarskej krajine, bol až do agresívneho nástupu Hitlerovho Nemecka v druhej polovici 30.rokov považovaný za najväčší problém medzivojnového systému. A po krátkych a nesmelých pokusoch o bližšiu kooperáciu stalinistického režimu s demokratickým Západom presvedčil na začiatku druhej svetovej vojny Londýn či Washington znova o tom, že mu nemožno dôverovať a očakávať od Moskvy principiálnu politiku. Ale po „červenoimperialistických“ dobrodružstvách voči Poľsku, Fínsku či Rumunsku sa vďaka Hitlerovej „nenažranosti“ stal súhrou vojnových okolností po roku 1941 najvýznamnejšou veľmocou schopnou zastaviť nacistický vojnový valec. Z niekdajšieho Hitlerovho „spoluzlodeja“ Európy sa stal z večera do rána pre Západ jej nepostrádateľný osloboditeľ, nie nevýznamný tiež pri koncovej porážke Japonska v Číne.

Od leta 1941 po leta 1945 sa tak začína písať úplne nová história vzťahov Moskvy a Západu, resp. Sovietskeho zväzu a ostatných účastníkov protihitlerovskej koalície, vrátane „menších“ Spojencov, nevynímajúc exilové Československo, Poľsko či Juhosláviu. Aj keď už počas vojnového obdobia sa vyskytli občasné

menšie šrámy na koži antihitlerovského spojenectva Stalinovho komunistického kolosu a západoeurópskych veľmocí, dарило sa cielene a pre konečné víťazstvo aj prepotrebne udržovať oboma táborami protihitlerovskej koalície ilúziu srdečného spojenectva a kooperácie. Jedným z posledných, ale tiež už viac štylizovaných ako úprimných obrázkov tohto spojenectva sú fotografie, propagandisticky zachytávajúce napríklad stretnutie sovietskych a amerických vojsk na Labe pri Torgau 25. apríla 1945 v posledných týždňoch spoločnej porážky Nemecka, alebo „usmievavé“ snímky so stretnutí tzv. Veľkej trojky na konferenciách na Jalte či v Postupimi. Aj keď sa chvalabohu nenaplnili Hitlerove zbožné želania o prepuknutí konfliktu medzi Sovietmi a Západom pri dobíjaní Nemecka a Berlína, náznaky nesúladu boli badateľné už vtedy, až keď ešte zatiaľ vo veľmi latentnej podobe. 30. apríla 1945 zaviala viac ako symbolicky nad Reichstagom sovietska zástava. O tento víťazný veľmocenský triumf sa nechcel nechať Stalin pripraviť ani účelovou konečnou kapituláciou Nemcov do rúk angloamerických Spojencov v Eisenhowerom hlavnom stane v Remeši 7. mája a vynútil si zopakovať kapitulачný akt o deň neskôr znova v Berlíne v Karlhorste, až za prítomnosti významného sovietskeho zastúpenia v osobe maršála Žukova.² Od tohto obdobia tak začína pomalé, ale zjavné „naťahovanie“ o to, podľa koho pravidiel sa bude v povojnovom svete hrať, či podľa liberalistických princípov USA, alebo podľa komunistických projekcií Sovietskeho zväzu. Postupne sa tak do povojnovej politiky a medzinárodných vkráda realita tzv. studenej vojny, ktorá sa postupne zmenila na

² VESELÝ, Zdeněk: *Dějiny mezinárodních vztahů*. Plzeň 2010, s. 308-309.

konkrétny historický pojem v konkrétnom časovom období a s vydefinovanými charakteristikami, pomenovávajúcimi „nekrvavý“ konflikt medzi sovietskym Východom a americkým Západom.

Symbolicky, ba až studenovoynovo prognosticky, bolo riešené aj oslobodenie Československa. Napriek tomu, že začiatkom mája v Prahe prebiehalo krátke povstanie a americká 3. armáda generála Pattona bola už v Plzni, iba „na skok“ od Prahy, z geopolitických príčin musela ignorovať volanie Pražanov o vojenskú pomoc.³ Prioritnejším totiž, ako snaha Churchilla uchvátiť „hlavné mesto strednej Európy“, bol imperatív hlavného západného veliteľa Eisenhowera, pripomínaný jeho prezidentom Rooseveltom, zachovať dobré vzťahy so Sovietmi. A to znamenalo rešpektovať predošlé operačné rozdelenie oslobodzovania Československa, v ktorom pripadlo na Červenú armádu 90% územia tohto štátu, prirodzene aj „so skalpom“ jeho hlavného mesta. Ale nech už boli úmysly Churchilla či Pattona akokoľvek politicky prezieravé a mohli teoreticky vychýliť naklonenie Československa zo šikmej roviny približujúcej ho Moskve, druhovoynová realita vrela v prospech Sovietov, ktorý mali prirodzene väčší veľmocenský nárok na československé „plody víťazstva“, ako v každom zmysle vzdialenejší Američania.

Po dobytí Nemecka zostávalo ešte ukončiť vojnu proti Japonsku, kde USA začali zaznamenávať v prvých mesiacoch roka 1945 dovtedy nevídané straty (Iwodžimu dobýjali až 6 týždňov a stratili 20 tisíc vojakov, v bitke o Okinawu, dokonca až

³ Porovnaj: JOHNSON, Paul: *Dejiny 20. storočia*. Praha 1991, s. 351.